Osmanlı Arşiv Belgelerinde Osmanlı – Ceneviz Ticareti ve Diplomasisi*

Dr. Öğr. Üyesi Hüsnü Yücekaya

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0017-7514>

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.10.2021

Kabul: 29.12.2021

On-line Yayın: 31.12.2021

Anahtar Kelimeler

Ceneviz

Venedik

Deniz Ticareti

Galata

Levant

Araştırma Makalesi

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.54898>

Öz

Osmanlı-Ceneviz ilişkilerindeki en kritik dönemeç İstanbul’un fethi sonrası yaşanmıştır. Daha önce Venedik karşısında Akdeniz limanlarındaki ticari avantajlarını kaybeden Ceneviz, fetih sonrası Karadeniz’deki muazzam ticari periferisini de kaybetmiştir. Osmanlı-Ceneviz diplomatik ilişkileri sınırlı bir düzeyde kalsa da ticari ilişkiler belli bir seviyede devam etmiştir. Ancak bu ilişki, Osmanlı-Venedik ticari ilişkileri ile kıyaslanmayacak ölçüde sönüktür. 18. yüzyılda Ceneviz idaresinin Osmanlı merkezinde daimî ikamet elçiliği kurmak için ısrarcı tutumu belgelere yansımıştır. Ceneviz elçilerinin Osmanlı Devleti içerisindeki faaliyetlerinde inisiyatif alanlarının geniş olduğu ve Osmanlı yönetimi nezdinde yürüttükleri ticari diplomasinin önemsendiği belirgindir. Osmanlı merkezi, ticarete meydana gelecek sorunların çözümünde hızlı ve pratik kararlar almıştır. Merkezden yazılan hükümler ile gümrük görevlilerinin tüccarlara zorluk çıkarmaları sık sık tembihlenmiştir. İki belgede Cenevizlilere ticari ilişkilere dair ahidnâme imzalandığı ve vergi avantajları sağlayan beratlar verildiği görülmüştür. Cenevizli tüccarların Osmanlı Devleti’ne bir kısım tekstil ürünleri getirirken, Osmanlı Devleti’nden tahıl ürünleri satın aldıkları anlaşılmaktadır. Tahıl alımına Cenevizlilerin büyük önem verdiği ancak bu konuda Osmanlı yönetimi tarafından oldukça keskin sınırlamaların uygulandığı görülür. Osmanlı Devleti 19. yüzyıla kadar gemi yapım tekniğinde en çok Ceneviz mühendisliğinden istifade etmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Akdeniz’de büyük devletlerin etkin olmalarıyla birlikte Venedik ve Ceneviz gibi denizci şehir devletleri etkilenmişler, bu ülkelerle müttefiklik ilişkilerine girmişlerdir. Bu gelişmeler çerçevesinde Ceneviz de Fransa etkinlik sahası içine girmiştir. Oldukça fazla sayıda belgede Cenevizli tüccarların Fransa adına faaliyetleri konu edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yücekaya, H. (2021). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Osmanlı – Ceneviz Ticareti ve Diplomasisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(87): 301-311.

Ottoman – Genoese Trade and Diplomacy in Ottoman Archive Documents*

Asst. Prof. Dr. Husnu Yucekaya

Ankara Haci Bayram Veli University, Polatlı Faculty of Arts and Sciences, Department of History,
Ankara – TURKEY**Article History**

Submitted: 28.10.2021

Accepted: 29.12.2021

Published Online: 31.12.2021

Keywords

Genoa

Venice

Maritime Trade

Galata

Levant

Research Article

* Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.54898>**Abstract**

The most critical turning point in Ottoman-Genoese relations was experienced after the conquest of Istanbul. Having lost its commercial advantages in Mediterranean ports against Venice before, Genoa also lost its enormous commercial periphery in the Black Sea after the conquest. Although Ottoman-Genoese diplomatic relations remained at a limited level, commercial relations continued at a certain level. However, this relationship is incomparable with the Ottoman-Venetian trade relations. In the 18th century, the insistence of the Genoese administration to establish a permanent residence embassy in the Ottoman center was reflected in the documents. It is evident that the initiative of the Genoese ambassadors in the Ottoman Empire was wide and the commercial diplomacy they carried out before the Ottoman administration was given importance. The Ottoman center took quick and practical decisions in solving the problems that would occur in trade. With the provisions written from the center, the customs officers were frequently instructed not to cause any difficulties to the merchants. In two documents, it was seen that the Genoese people were signed an ahidnâme on commercial relations and certificates providing tax advantages were given. It is understood that while Genoese merchants brought some textile products to the Ottoman Empire, they bought grain products from the Ottoman Empire. It is seen that the Genoese attach great importance to the purchase of grain, but very sharp restrictions were applied by the Ottoman administration in this regard. Until the 19th century, the Ottoman Empire mostly benefited from the Genoese engineering in shipbuilding technique. Since the 16th century, maritime city-states such as Venice and Genoa were affected by the influence of the great states in the Mediterranean, and they entered into alliance relations with these countries. Within the framework of these developments, Genoa also entered the French field of activity. The activities of Genoese merchants on behalf of France are mentioned in quite a number of documents.

GİRİŞ

İtalyan Şehir Devletleri, kendilerine münhasır yapılarıyla oldukça uzun süre Akdeniz’de ve Doğu ticaretinde etkili olmuşlardır. Ceneviz, Venedik’in ardından en uzun süre ayakta kalan İtalyan Şehir Devleti’dir. Ceneviz, 1005’teki kuruluşundan 1797’de Napolyon tarafından işgal edildiği zamana kadar 792 yıl yaşamış bir devlettir. İtalyan Şehir Devletleri’nin özgün bir devlet modeli vardır. Ceneviz ve Venedik’in en özgün yönü, yaşam gücünü deniz ticareti ile ticaret kolonilerinden alması ve ticaret ağını ayakta tutan güçlü donanmalarıdır. Ceneviz Cumhuriyeti’nin yaşadığı en önemli dönemeçlerden ilki, 1258 yılında Doğu Akdeniz’de Venedik’le yaptığı mücadeleyi kaybetmesi iken diğeri ise İstanbul’un fethidir.

Ceneviz, 1258 yılında Venedik karşısında aldığı yenilgi sonrası Doğu Akdeniz limanlarında sahip olduğu zenginliği kaybetti. Doğu Akdeniz’den çekilen Ceneviz, İstanbul’un fethine kadar olan süreçte, Karadeniz ve bir kısım Batı Anadolu limanlarında en etkin ticari güç haline gelmiştir. Bunda Venedik’in IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul’u işgalinden dolayı Bizans’ın yaşadığı çöküntünün de etkisi vardır. Ceneviz’in Karadeniz merkezli ticari ağının en önemli noktası Bizans İstanbul’undaki Pera’dır. Pera’nın oluşumu 1155 tarihine kadar uzanır. Cenevizliler, Bizans’la yaptıkları imtiyazlı anlaşma sonucunda adım adım Pera’yı muazzam bir ticaretin merkezi haline getirmişlerdir. (Magdalino, 2012: 122) Ceneviz, Pera’yı Bizans’la iyi ilişkileri sayesinde neredeyse otonom bir ticari bölge gibi idare etmiştir. İstanbul’un fethine kadar Batı Anadolu’daki Türkmen beylikleriyle de çok iyi ilişkileri olmuştur. Türkmen beyliklerinin Anadolu’da belirginleşmesinden önceki dönemlerde bile özellikle ipek ticaretinde Ceneviz başat konumdadır. İstanbul dışında İzmir ile Sakız ve Girit Adalarında da bu dönemde ticarete hâkim konumdaydılar. Bu sayede Karadeniz ticaretine hâkim olma imkânı elde etmişlerdir. (Treagold, 1997: 740; Tanrıverdi, 2019: 215) Astrahan ve Kefe ipek yolunu Cenevizliler oldukça iyi değerlendirmişlerdir. Daha sonraki dönemde ise Tebriz’e yerleşerek Anadolu’dan Bursa ve Pera istikametindeki ipek eksenli ticaret yolunu harekete geçirmişlerdir. Ancak Ceneviz tüccarlarının Doğu Akdeniz’deki Osmanlı limanlarından alımını yaptıkları en temel ürün çeşidi tahıldır. Osmanlı Devleti’nin Batı Anadolu’da belirginleşmesi sonrasında da İstanbul’un fethine kadar olan dönemde Ceneviz’in Osmanlı devleti ile Venedik’ten daha iyi ilişkileri vardır.

Osmanlı-Venedik ilişkileriyle ilgili oldukça fazla sayıda araştırma eser vardır. Bu eserlerin ekserisi Osmanlı-Venedik ticaretiyle ilgilidir. Buna rağmen Osmanlı-Ceneviz ilişkileriyle ilgili araştırma sayısı çok sınırlıdır. Üstelik bu araştırmaların hemen tümünde Osmanlı Arşiv vesikaları ihmal edilmiştir. Kuşkusuz bu durumda arşiv vesikalarının tasniflerinin hala devam ediyor olmasının etkisi büyüktür. Osmanlı-Ceneviz ilişkilerine dair belge sayısı Osmanlı-Venedik ilişkilerine dair belge sayılarıyla kıyaslanamayacak kadar azdır. Yine de yapılan araştırma çerçevesinde yüzü aşkın belge incelenmiştir. Mümkün olduğu ölçüde belgelerdeki bilgilerin çerçevesinde konu analiz edilmeye çalışılmıştır. Ceneviz Cumhuriyeti 1815 yılında ortadan kalkmış ancak Ceneviz bölgesi yerel kimliği ve kurumları devam etmiştir. Bu yüzden yürütülen araştırmada 1900’lü yıllara değin Ceneviz ticareti ile ilgili belgeler dikkate alınmıştır.

1. Ticaret

İstanbul’un fethi sonrası Osmanlı-Ceneviz diplomatik ilişkilerinin gerilemesi paralelinde Osmanlı-Ceneviz ticari ilişkilerinin de sınırlandığı ve gerilediği anlaşılmaktadır. Buna rağmen, Osmanlı-Ceneviz dış ticareti, Osmanlı piyasalarından Ceneviz’in genelde hammadde satın alması, karşılığında ise kumaş başta olmak üzere mamul ürünleri Osmanlı limanlarına getirmesi şeklindedir. Halil İnalcık, 1519 tarihinde Ceneviz’in Osmanlı Devleti’nden 369.991 duka altın karşılığı ham ipek, 106.194 duka altın karşılığı ham yün, 67.377 duka altın miktarı ham pamuk aldığını nakletmektedir.

(İnalçık, 2012: 281). 1568 tarihli bir belgede, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Nakşa Dukası¹ Yasef, Fransa hükümdarından alacağı olan 150.000 altının İskenderiye limanına gelen Fransa'ya bağlı tüccarların mallarına el konularak tahsil edilmesini talep etmiştir. Belgede İskenderiye limanına ulaşan tüccarlar ile Fransız ve Fransa adına gelen Cenevizli, Mesinalı ve Ankonalı gemiciler belirtilmektedir. Ceneviz bu dönemde siyasi olarak Fransa'nın etkisi altındadır. İskenderiye Beyi Mahmut, tüccarların mallarına el konulması durumunda limanın atıl kalacağını, hazinenin zarar edeceğini belirtmiştir. Yine Mahmud'un teklifiyle tahsilatın Fransız tüccarlar ile Fransa'ya bağlı Ceneviz gemicilerinden tedricen tahsil edilmesine karar verilmiştir. (BOA, A.{DVNSMHM.d..., 7-2666)

Tahila dayalı hammaddelerde Osmanlı tarafı kendi iç tüketimini sıkıntıya düşürmemek için bazı yasaklamalar getirmiştir.² Cezayir'de 1579 tarihinde Cenevizli bir tüccarın ürünlerine el konulmuş ve merkezden yazılan hükümde tüccarın ürünlerinin yasak olan metallerden olmadığı ve kendisine müdahale edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. (BOA, A.{DVNSMHM.d..., 37-2582) Sonraki dönemlerde de Yasak olan tahıl ihracına dair bir kısım cezalandırmalar belgelerde konu edilmiştir.³ 1581 tarihli bir belgede ise Ceneviz'de esir olan Osmanlı vatandaşları ücret mukabilinde özgürlüğüne kavuşmuştur. Cenevizli bir tüccar özgürlüğüne kavuşan Osmanlı tebaasını İstanbul'a getirmiştir. Yazılan hükümde tüccarın kendisine ve mallarına zarar verilmemesi istenmiştir. Belgede tüccarların gelirirken pek çok Osmanlı limanına uğrayarak ticaret yaptığı anlaşılmaktadır. (BOA, A.{DVNSMHM.d..., 46-42) Yine merkezden Kıbrıs, Cezayir, Tunus, Trablus Beylerbeyleri ile denizlerdeki beylere ve kaptanlara yazılan hükümde kendi gemisiyle İstanbul'a çeşitli kumaş getiren Cenevizli Savolan oğlu Andriya isimli tüccara engel olunmaması istenmiştir. (BOA, A.{DVNSMHM.d..., 58-663) Getirilen ürünler bir kısım kumaş çeşitleridir.

Zaman zaman Osmanlı-Ceneviz ilişkilerinde yaşanan gerilimler ticari ilişkilerde de bir kısım sınırlamaları getirmiştir. Bazen başka ülkelerin bayrakları altında Cenevizli tüccarların Osmanlı limanlarına geldiği görülmektedir. (Parlaz, 2020: 689) Yine 1705 tarihli bir belgede iki kıta Ceneviz gemisinin yüklerini aldıktan sonra geri dönmek için Ceneviz Elçisi vasıtasıyla izin istediği görülür. (BOA, İE.HR., 15-1499) Elçi ayrıntılı biçimde tüccarların mağduriyetlerini Sadarete iletmiştir. 1768 tarihli bir belgede ise Cenevizlilerle daha önce yapılan Ahidnâme gereğince Cenevizlilerin İstanbul ve diğer limanlara getirdikleri ve buralardan alıp götürdükleri mamül ürünlerden %3 gümrük vergisi alınması hükme bağlanmıştır. Buna rağmen Ceneviz Elçisinin %3 gümrük vergisi haricinde haraç adı

¹ IV. Haçlı seferi sırasında Kiklad Adalarında kurulan Nakşa Dukalığı 1419 yılından itibaren Osmanlı etkisi altına girmiştir. 1479 Osmanlı-Venedik savaşında Venedik hâkimiyetine geçen Nakşa Dukalığı 1537-1538 yıllarında Barbaros Hayrettin Paşa'nın bölgeye düzenlemiş olduğu Adalar seferi yeniden Osmanlı idaresine girmiş 1540 Osmanlı-Venedik anlaşmasıyla Nakşa Dukalığının hâkimiyeti resmi olarak Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. (Emecen, 2006: 332-333)

² Ceneviz ve Venedik Batı Anadolu'dan ülkelerine tahıl ihracını 1269'daki büyük kıtlıktan sonra başlamışlardır. 13. Yüzyılda Batı Anadolu limanlarında tahıl, Şam ve Mısır'dan daha ucuzdur. Ceneviz bu dönemde Doğu ve Batı arasındaki tahıl ticaretini kontrol eder duruma gelmiştir. Cenevizlilerin Aydın ve Menteşe beyliklerinden satın aldıkları hububat sadece bu iki beyliğin ürünü değil, tüm Batı Anadolu bölgesinin ürünüdür ve bu hububatın yüklendiği en önemli limanlar Ayasuluğ ve Balat limanlarıdır. Ceneviz daha sonra Karadeniz'in Kuzey ve Kuzey batısındaki limanlardan tahıl satın almaya başlamış Batı Anadolu limanlarından çekilmiştir. Ceneviz'in Batı Anadolu limanlarından tahıl almaya tekrar başlaması 1406 yılından sonra gerçekleşmiştir. 19. yüzyıla kadar volümü giderek düşse de tahıl alımını devam ettirmişlerdir. (Fleet, 1999: 67-68; Yücel, 1980: 182-192; Özkutlu, 2019: 503; Çavuşdere, 2009: 283)

³ "İnebahtı 'ya gelen Ceneviz savaş gemisinin kaptanı Misomike ile on altı nefer gemicilerin İstanbul'a gönderilmeleri hakkında ba-irade sevk eden tebliğ üzerine merkurumların Balyabadra konsolosunun tercümanı vesatetiyle hükkamı kandırarak ve kaptanın gemisindeki malları üç gün içinde İnebahtı varoşlarına taşıtmıştır. Gemide Altı bin küsür kile buğday kalmıştır. Daha sonra gemiyi Ülgünlü Ahmet kaptan alarak buğdayları Söltük iskelesinde sattığı gibi merkurum Varoş'a nakledilen kıymetli malların çoğunu İnebahtı ayanından Arslan Bey ile Dizdari Ahmed alarak adı geçen Ceneviz kaptanı ile gemicileri salıverdikleri anlaşıldığından merkurum Arslan Bey ile Ahmed'in Mora'da Benfeşe Kalesinde kalebind edilmeleri hakkında İnebahtı sancağı mutasarrıfıyla Kadısına ve saire hitaben" (BOA, C..BH., 11-536).

altında iki kat para alındığına dair şikâyeti üzerine Sadaretten Galata Kadısına yazılan hükümde Ahidnameye uygun muamele edilmesi gerektiği belirtilmiştir. (BOA, C..ML., 564-23119) İki belgede Ceneviz ile yapılan Ahidnâmeler belirlenirken oldukça fazla sayıda belgede Venedik ile yapılan Ahidnâmelere dair bilgiler bulunmaktadır. Ceneviz ile ilgili araştırma eserlerinde Ahidnâmelere dair bilgiler tespit edilememiştir. Yine 1793 tarihli bir Fermanda ticaret için İzmir'e gelen Covani isimli tüccarın rencide edilmemesi istenmiştir. (BOA, C..HR., 23-1115) 1796 tarihli belgede Ceneviz'den getirilen kahve belirtilmektedir. Getirilen kahvenin miktarı 6.469 kıyyedir.⁴ 1798 tarihinde kayıt edilen belgede ise Fransa'dan İstanbul'a gelen bir gemi Cenova'ya uğramış ve Cera isimli Cenevizli tüccar İzmir'e götüreceği 4 denk çukayı gemiye yüklemiştir. (BOA, HAT, 259-14924)

Ceneviz, bağımsızlığını kaybettikten sonra da Cenova'dan gelen tüccarlar ile ilgili bazı belgeler bulunmaktadır. Cezayir ve Cenova arasında 1809 tarihinde Buğday taşınması bir belgede konu edilmiştir. (BOA, İE..HR., 19-1758) İstanbul'da bulunan Baldofisco isimli Ceneviz Elçisi gönderdiği arzda, Cenevizli tüccarlardan Kazakova isimli bir kimsenin 524 kıyye ipek için 1.924 kuruş aldığı ancak Voyvoda İbrahim'in baskısıyla malın kaybolduğu, durumun soruşturulması gerektiği belirtilmiştir. (BOA, C..HR., 146-7294) 1854 tarihli bir belgede ise Cenovalı Ancelosno isimli bir tüccar Finike ve Dalyan limanlarından 8.000 kile Mısır yüklemiştir. Bu miktar 180 tondan fazladır. Cenovalı elçi yazdığı dilekçede Ancelosno'ya engel olunmamasını istemiştir. (BOA, HR.MKT. 95-83) 1858 tarihli bir diğer belgede ise Cenovalı tüccarlar ticari avantajlarından yararlanmak için Karadeniz'de gemilerine Rusya bayrağı takmışlardır. Durum ile ilgili Cenova elçisi tahrirat yazmıştır. (BOA, HR.TO., 320-53) Aynı yıl Sadaretten yazılan takrirden bu defa Cenova Elçisi'nin şikayetiyle Cenova'da bulunan Osmanlı tüccarları vergi avantajlarından yararlanmak için yabancı ülkelerin bayraklarını gemilerine taktıkları belirtilmektedir. (BOA, HR.MKT., 246-70) Yine 1886 tarihli bir belgede Filibeli bir tüccar Ceneviz'den 276 çuval tohumluk Cenova pirinci getirmiştir. Cenova'dan getirilen bu pirincin Dedeagaç'ta deneme ekimi yapılacağı belirtilerek duhuliyeye vergisinin alınmaması talep edilmiştir. (BOA, A.}MKT.MHM.490-20; MV., 9-91)

2. Ticari Diplomasi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Anadolu, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de adım adım yerleşmesi ve gücünü arttırması sonucunda Ceneviz de bu bölgelerden paydar paydar çekilmiştir. 17. yüzyılda bile Ceneviz'in bu bölgelerdeki varlığı artık sadece geçmişten intikal eden yapılarla görülmektedir. Bunun nedeni Osmanlı Devleti'nden ziyade Ceneviz'in diplomatik olarak pek çok alanda geri çekilişidir. Ceneviz Elçisi, 1705 tarihinde Sadarete yazdığı dilekçede, iki kıta Ceneviz gemisinin yüklerini aldığını ve geri dönmek için izin verilmesini talep etmektedir. Elçilik muhafızı olan İsmail Beşe beraberinde Elçi'nin yazdığı arzuhal ve bazı hediyelik kumaşlar ile Sadrazama gitmiştir. Elçi yazdığı arzuhalde, Ceneviz'in Mora elçisinin İstanbul'a gönderildiğini, Ahidname ve alınan Berat çerçevesinde ilgili meselelerin görüşülmesini ve Sadrazamın konuya sıyanet etmesini rica etmiştir.⁵

⁴ Belgede Ceneviz, Alikorna ve Venedik'ten Galata gümrüklerine gelen kahve miktarı belirtilmektedir. Toplam getirilen kahve miktarı 83.349 kıyyedir. Bu miktarın değeri 6251 kuruş 21 Paradır. (BOA, C..İKTS, 7-342).

⁵ "İzzetli ve mürvetlü efendi hazretlerinin huzuri izzeti mevfuruları savbına Düruru daveti halise muhabbeti fuzuni ithaf kılandır sonra inhai muhib ve muhlis budur ki eğer butaraf ahvalinden sual tecviz buyurulur ise, bi hamdillahi teala vücudumuz dairei sihatte mevcut olup leylünahar, Ehibba ve düstanın hayır dualarına meşgul olduğumuz mülahazayı izzet buyurla. Fimabad bu tarafta iki kıta Ceneviz gemileri gelip bugün alıp avdetleri için izin-i emirleri iktiza edüp. Ol ecilden tarafımızdan İsmail beşe nam Yasakımız ile mühürlü arzuhallemizi irsal eylemişizdir. Me'muldur ki vusul bulundukda tekayüdü şerifiniz olup bugün ol avdeti için ihtimam eyleyesiz. Emirleri yazdırıp mezkuru yollayasız zira sefahayı baide olmakla gemilerin harcı ziyade olunur ve mezkur tehdest göndermek için size bir çuka ve reis efendi hazretlerine bir çuka ve bir kumaş irsal eylemişizdir. Me-muldurki ki vusulunda gereği gibi mukayyet olasız. Ve bundan akdem Mora Konsolosumuz bazı mesalih için oltaflara varıp me-muldurki onu dahi ahdnamei humayun ve elinde olan beraati şerif mucibince mesalihlerin delili olup efendi hazretlerinin

Ceneviz ile 1705 tarihinden önce Ahidname imzalandığı ve ticaretle ilgili berat verildiği anlaşılmaktadır. Yine Ceneviz Dukası ve Cumhuri Giovanni Ventura'dan 1711 yılında Sadrazama gönderilen mektupta, Ceneviz tarafı iyi ilişkilerden ve ticaretin devamlılığının sağlanmasından dolayı memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Büyükelçi olarak gönderilen Angele Giori'nin resmi olarak tanınması ve ikamet elçisi olarak kalmasına müsaade olunması için ricada bulunmuşlardır. (BOA, A.{DVNSNHM.d..., 6-159) Yeni Ceneviz elçisi Giovanni Ventura ile ilgili bir başka belgede ise Osmanlı Devleti'ne gelen tüccar ve Ceneviz tebaasına karşı geçmişten beri gösterilen muameleden memnun olduklarını belirterek Ancelo Giovanni'nin resmi elçi olarak tanınmasını talep etmişlerdir. (BOA, A.{DVNSNHM.d..., 6-160)

1712 yılında, İstanbul'dan İzmir istikametine, kara ve denizyolu üzerinde bulunan Kadılara ve yerel idarecilere yazılan yazıda; İzmir'de bulunan ve o tarafa gönderilen Ceneviz Orta Elçisi ile iki hizmetkarının geçişlerine engel olunmaması istenmiştir. (BOA, A.{DVNSMHM.d..., 119-786) 1768 yılına ait bir belgede ise İstanbul'da görev yapan Ceneviz elçisi Sine Baldofisko tarafından Değirmen Adası konsolosluğuna Manol Aramenon isimli kişi tayin edilmiştir. (BOA, C..HR., 147-7332) Sadarettin yazılan Hükümde Ceneviz'in İstanbul'da bulunan elçisinin hükümetini temsil ettiği ve tam yetkili olduğu anlaşılmaktadır. Elçi, Atina ve bağlı bölgelerdeki limanlar ile bu bölgedeki Ceneviz'e bağlı tüccar ve gemilerin Osmanlı Devleti ile iletişimini sağlamak üzere Cuvan Koloro'yu Konsolos atamıştır. (BOA, C..HR., 147-7331)

1840 tarihli bir belgede ise İstanbul'daki Ceneviz elçisi ile elçilikteki tercüman ve elçi muhafızı olan yasakçının her türlü vergiden muaf oldukları belirtilmektedir. Buna rağmen tahrir memurları vergi almaya yeltenmişlerdir. Galata Kadısına yazılan hükümde bu durumun engellenmesi gerektiği belirtilmiştir. (BOA, C..HR., 147-7333) Ceneviz'in bağımsızlığını kaybettiği dönemde Osmanlı Devleti'nin Cenova'da daimî elçisi bulunmaktadır. 1849 tarihli bir belgede yine aynı yıl gerçekleşen Ceneviz'deki ihtilal sırasında Osmanlı Konsolosu olan Alkarati ve bazı Osmanlı tebaasından kimselerin bir Fransız kaptan tarafından kurtarıldığı belirtilmektedir.⁶ 1859 yılına ait belgede ise Konsolos Alkarati'nin büyükelçi sıfatıyla Osmanlı tüccar gemilerinin bölgede o esnada cereyan eden II. İtalyan Bağımsızlık Savaşı'ndan dolayı pasaport ve diğer evraklarını her an yanlarında hazır bulundurmaları gerektiğini Sadarete iletmış ve Sadarettin Kaptan Paşa'ya yazılan tahriratta durum bildirilmiştir. (BOA, HR.MKT., 295 – 50) Yine Bir başka belgede I. Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce 1914 yılında Cenova'da Osmanlı Devleti'nin Büyükelçi görevlendirdiği anlatılmaktadır. (BOA, DH.EUM.MTK., 18-39)

3. Osmanlı- Ceneviz İlişkilerine Dair Diğer Belgeler

A. Denizlerdeki İlişkiler

1711 tarihli bir belgede *Kapudane-i Hümayun*⁷ kaptanı Hoca Hacı Mehmet Kaptan, Dıraç ve Ülgün kalelerine cephe ve mühimmat götürürken, Anabolu körfezinde İspiç mevkiine yakın yerde bir kıta Ceneviz kalyonu ve iki şayka ile karşılaşmış; Cenevizliler kaçarken yapılan çatışma sonucunda Ceneviz kalyonları ele geçirilmiştir. Belgede, yapılan çatışmanın seyri ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.⁸

huzuruna varıp göri veresiniz. Ve sizin dahi bu tarafta bir hizmetiniz vaki olursa işaret buyurup teknilinde kusur olunmaz. El muhibbul muhlis" (İE.HR., 15-1499).

⁶ Cenovada meydana gelen ihtilal sırasında Osmanlı Elçisi, Alkarati ve ailesini vapuruna alan Fransız gemi kaptanına bir kıta nişan verilmiştir. (BOA, A.) AMD.11-49)

⁷ *Kapudâne*, Kaptanıderyadan sonra rütbesi en yüksek amiraldir ve *Kapudane-i Hümayun* adı verilen gemiye binerdi. (Bostan, 2008: 141-142)

⁸ "Hâlyâ kapudan-ı hümayun kapudanı canım hoca hacı Mehmet kapudan tarafından gelen Hasan Hoca kulların takriridir.

Kapudan kulları Draç ve Ülgün Kalelerine cephe ve mühimmat getirüp teslim idüp ve kılâ' merkumatın dahi şikest top ve bazı bu tarafa gelecek mühimmatları alıp itmeme hizmet ile avdet eylediklerine Anabolu Körfezinde İspiç nam cezirede kurbunda bir kalyon ile iki şaykaya rast gelip şaykalar ve kalyon kapudaneyi gördükde firar eyleyüp kapudana dahi ardınca Kovarak yine

1793 tarihli bir diğer belgede ise Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali sonrası İngilizlerle yapılan anlaşma gereği Ceneviz kıyıları da harp sahası ilan edilmiştir. Cenevizli gemiciler Fransızlara yardım ederlerse gemilerine el konulacağı anlaşmada vurgulanmıştır.⁹ Aynı çerçevede, 1794 tarihli belgede ise Milano, İngiltere ile beraber hareket ederek, Fransa ile yapılacak savaşa katılacak devletlerin temsilcilerinin toplantısına merkezlik etmiştir. Belgede Ceneviz Cumhuriyeti'nin Fransa ile beraber hareket ettiği ve limanlarını İngiliz gemilerine kapattığı anlatılmaktadır. (BOA, AE.SSLM.III, 410-23586) Bunun üzerine dört yıl sonra 1798 yılında, İngiltere elçisinin Osmanlı Devleti'ne yazdığı taktirde Fransa'nın Pence bölgesindeki faaliyetleri sonucunda İngiltere ve Müttefiklerinin ticaretine zarar geldiği, Ceneviz ve Papalığa ait sahil limanlarının İngiltere tarafından harp sahası ilan edildiği belirtilmiştir. Ayrıca İngiltere ile ittifak içinde olan Osmanlı Devleti'nin de aynı şekilde davranmasının beklendiği İngiliz elçisi tarafından beyan edilmiştir. (BOA, HAT, 33-1591) Bu belgeden bir yıl sonrasına ait bir başka belgede ise Fransa'yla savaş halinde olduğu için İngilizlerle yapılan anlaşma gereği, Fransa tarafından istila edilmiş Mısır sahilleri gibi Fransa adına taşımacılık yapan Ceneviz sahilleri de harp sahası ilan edilmiş ve Fransızlara Yardım maksadıyla nakliyat yapan Ceneviz gemilerinin zapt edilebileceğine dair III. Selim tarafından hüküm verilmiştir. (BOA, HAT, 31-1475)

B. Ceneviz'de Osmanlı Gemilerinin Yapımına Dair Belgeler

Ceneviz, Avrupa'nın 17. ve 18. yüzyıllardaki endüstriyel yükselişine Venedik'ten daha fazla ortak olmuştur. (Braudel, 2017: 143) Bu hususun en çok geçerli olduğu alanlardan biri tekstil sektöründeki teknik gelişmeler iken diğeri gemi mühendisliğindeki ilerlemelerdir. Kuzeydeki İtalyan şehir devletlerinde Sanayi İnkılabından epey öncesi zamanlardan itibaren mühendislik ve teknik alanlar gelişmiş durumdadır. Ceneviz 12. yüzyılda dahi gemi mühendisliğinde önemli bir aşama kat etmiştir. Bu dönemde 100-150 ton kapasiteli gemiler yapılırken Ceneviz 250-500 ton kapasiteli gemiler yapabilmekteydi. (Wolfgang, 1998) Osmanlı Devleti'nin Ceneviz'de gemi yaptırması ve Ceneviz'den gemi yapım ustası getirilmesi ile ilgili oldukça fazla sayıda belge vardır. 1801 tarihinde, Yakomi isimli demirci, üç ambarlı kalyonun yapıldığı tersanede çalışmaktadır. Ücretinin aylık 80 kuruş olduğu ve üç aylık 240 kuruş olarak ödeneceği belirtilmiştir. (BOA, C..BH..34-1638) Bu dönemde bu ücret oldukça

körfez-i merkurum içinde karasona nam mahale vardıkta bir kıtta Ceneviz kalyonu altmış sekiz paye top çeker bizim Riyalen büyük rast gelüp bizim küçük kürekli kalyon ilerüde bulmağla kefare kalyonu görüp üzerine hücum eyleyüp bir alabanda topu vurup küçük kalyon dahi top ve tufenge bakmayup varup kefare kalyonuna çatup kapudana varınca oyalandurup kapudana dahi vardıkda iptida kefare kalyonu bir alabanda atıp kapudana dahi bir fitilde alabandasına attukda mukavemet idemeyüp kenar karib olanğla kefare kalyonu Anabolu kıyılarına kalyonlarına baştan kara idüp içinde olan kefereden otuz neferi ahz ve esir ve elliden mütecaviz katli ve maadası Mora ceziresi üzerine firar eyleyüp kalyonu mezbur feth ve ahz idüp ve bir kıta şehtiye Dahi Maltiz olmak üzere ahz eyleyüp hala kapudan kulları Sakız'a gelüp dahil olmuştur şehtiye ve merkubun içinde olan kefare Mora'ya firar eylemiştir deyü Hasan Hoca kulları haber virüp hakıpayı devletimize irsal olmuştur." (BOA, C..BH.., 105-5077).

"Şevketlü kerametli, vehabetlü kudretli velinimetim efendim Padişahım. Geçen cumartesi günü İsmet beyefendi daileri ve Reisülküttap Efendi kulları İngiltere elçisiyle akdi meclisi mükâleme birle evvelki mecliste tanzim olunan mukaddeme-i ittifakı bermütad imza ve mübadeleden sonra şurutun dört maddesini dahi bilmuhase tenkih etmeleriyle meclis etti. Onlar dahi başka başka imza ve mübadele ve şurutu saire müzakere olunacağı ve zikrolunan mükaalemenin bir kıta mazbatası arz-u takdim olunmakla tenkih olunan mevvatta ve hususatı saireye dair tarafeynden cereyan eden akvali mazbatai merkumeden müsteban olacağı ve tekml olunan salfizzikr dört maddenin bir sureti dahi maruzu hati payışahaneleri kılındığı. İngiltere kralının bu defa neşreylediği beyannamede fransada icrai hükümet eden eşhasın asakiri yahut onların reyü üzere hareket edenleri zaptında bulunan iç deniz sevahili ve alelhusus Ceneviz viyana ülkesinin sevahil ve limanları diyarı harp addolunacağı muharrir olup devleti aliyyenin dahili havza hükümeti olan memaliki bir kıtası dahi fransa zaptında bulunduğundan masahi sevahilin göçtügüzara memnu İngiltere kumandanları beyannamei meşkûru mucibince harekete mecbur olmaları ihtimali derkarü idüğünü ve muktezai vaktü hale nazir iş bu ahvalin vücubiyeti tarafı devleti aliyyeden dahi teslim olunacağı memul olduğunu havi İngiltere elçisi mersumun mukaddemce takdim eylediği bir kıta takriiri meclisi mezkurde kırat ile manayı mütehasıslı ve bundan murat ne idüğünü kendisinden sual olundukta mısırın fransanın zaptından bulunması ve ahalinin sükutu cehdiyle oltafafta ve ahali hakkında dahi düşman muamelesi icra olunmak maktub olduğunu irad etmekle bir taraftan mısır ahali hakkında" (BOA, HAT, 31-1475).

yüksek bir miktardır. Yine 1831 yılına ait bir belgede Ceneviz’den gemi yapımı için 1.143 kantar Liyosanto kütüğü getirildiği ve karşılığında 109.791 kuruş ödeme yapıldığı belirtilmektedir. (BOA, C.BH.179-8400) 1898 yılına ait bir belgede ise Amadori isimli kişi ile adları Ağustoni ve Proni olan iki mühendis Osmanlı zırhlılarının tamiri ve 27 kıta tüccar kalyonu inşası için Cenova’dan İstanbul’a çağırılmıştır. (BOA, Y.PRK.PT.17-66) 1899 tarihli belgede Osmanlı Gemilerinin Cenova’da tamir edildiği anlatılırken, bir fırkateynin de burada yaptırıldığı belirtilmektedir. (BOA, Y.PRK.BŞK.59-39) Yine 1899 tarihli bir diğer belgede ise Osmanlı donanmasında belli bir dönem amiral gemisi olarak da kullanılan *Asar-ı Tevfik*¹⁰ ile iki fırkateynin Cenova’da tamir ve yenileneceği anlatılmaktadır. (BOA, Y.PRK.ASK.150-31) 1901 tarihinde ise Cenova’da Ensald Fabrikasına sipariş edilen iki torpido ve muhrip gemisinin makine kazanlarının denenmesi konu edilmiştir. (BOA, Y.PRK.ASK.167-78)

SONUÇ

Osmanlı-Ceneviz ilişkilerine rengini veren en önemli olay İstanbul’un fethi döneminde Ceneviz’in Bizans’ın yanında konumlanmasıdır. Bu olayın uzun dönemlerde tedricen de olsa etkileri hep hissedilmiştir. Ceneviz 13. yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz limanlarında gerilerken, Kuzey Batı Anadolu limanlarında ve Karadeniz’de koloniler kurarak büyük bir ticari sistem kurmuştu. Osmanlı Devleti’nin İstanbul’u alıp Karadeniz’de de etkili olması sonrası bu sistemi ağır bir darbe almıştır. Yine de Osmanlı Devleti ve Venedik’in dönem dönem sıcak çatışmalara varan ilişkileri içinde Cenevizli tüccar ve gemicilerin Osmanlı limanlarında etkinliği artmıştır. Ancak belgelere yansıdığı kadarıyla Ceneviz’in Venedik’le arasındaki denkleme daha sönük kaldığına dair bir görüntü vardır. Bunda 13. yüzyıldan sonra Venedik donanması karşısında gücünün zayıflamasının da etkisi olabilir.

Oldukça fazla sayıda arşiv belgesinde İstanbul’daki Ceneviz ikamet elçisinden bahsedilmektedir. Ceneviz tarafının özellikle 18. yüzyılda İstanbul’da ikamet elçisi bulundurmak yönünde ısrarcı olduğu görülmüştür. Bunun en önemli nedeni Venedik Balyoslarının Osmanlı başkentindeki ticari diplomasi alanındaki başarılarını yakalamak istemeleridir. İncelenen belgelerde, Ceneviz elçisinin Sadaret nezdindeki tüm taleplerinin kabul edildiği görülmüştür. Ceneviz ikamet elçilerinin Sadaret nezdinde yapmış oldukları girişimlerin neredeyse tamamı ticaretle ilgilidir. Sunulan arzuhallerde Cenevizli tüccarlara Osmanlı limanlarında çıkartılan engellerin kaldırılması konu edilmiştir. Osmanlı yönetiminin Ceneviz ile yürüttüğü ticari diplomaside çok hızlı kararlar aldığı ve elçinin meşru her isteğini kabul ettiği belgelere yansımıştır. Ceneviz ikamet elçilerinin Osmanlı ülkesinde inisiyatif alanlarının hem Osmanlı yönetimince hem de kendi ülkelerinin izniyle oldukça geniş tutulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1768 yılına ait bir belgede Ceneviz ikamet elçisinin Atina ve çevre limanlardaki ticareti organize etmek için bu bölgeye konsolos atadığı belirtilmektedir. Ceneviz yönetiminin Osmanlı ülkesindeki bütün ticari ve kurumsal eşgüdümünün ikamet elçisi tarafından yürütüldüğü belgelerde görülmüştür. Osmanlı Devleti ve Ceneviz arasında yapılan Ahidnâmelere dönük belgelere de rastlanmıştır. Ancak Venedik ile yapılan Ahidnâmeler ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlı sayıdadır. 1768 tarihli bir belgede Ceneviz’le yapılan Ahidname gereğince gümrük vergisinin %3 oranında olduğu belirtilmiştir.

Cenevizli tüccarların 1250’lerden 1900’lü yıllara değin Osmanlı limanlarından aldığı en önemli ürün çeşidi tahıldır. Siyasi ve ekonomik dönüşüm ile depresyonların gerçekleştiği dönemde ticaretin artmasının ve azalmasının yanında, ticareti yapılan ürün yelpazesi neredeyse aynı kalmıştır. Cenevizliler Osmanlı ülkesine kumaş başta olmak üzere tekstil ve kahve gibi ürünleri getirmişler dönerken ise zahire ürünleri götürmüşlerdir. Zahire ürünlerinin oldukça geniş bir coğrafyadan satın

¹⁰ Asar-ı Tevfik 1868 yılında Fransa’da yaptırılmış 3143 tonluk kapasitede oldukça fazla sayıda topla ateş gücüne sahip olan 750 beygir gücünde bir fırkateyndir. (Büyüktuğrul, 1973: 17).

alındığı görülmektedir. Belgelerde Mersin limanından Mısır ve Cezayir'e kadar Cenevizli tüccarların satın aldıkları zahire konu edilmiştir. Genelde Osmanlı Devleti'nin tahıl konusunda yasaklar getirdiği ve sınırlı izinler verildiği görülmüştür. Bu konuda bazı cezai müeyyideler de belgelere yansımıştır. 1599 tarihine ait bir belgede Cenevizli bir tüccar tutuklanmıştır. Muhtemel nedeni ise tahıl konusundaki yasakları ihlal etmesidir. Özellikle 16. yüzyılda Cenevizli tüccarlardan bazıları bu cezalara maruz kalmışlardır. Yine 1796 tarihindeki bir belgede Ceneviz, Venedik ve Ankona'dan 100 tonu aşkın kahve Galata gümrüğüne gelmiştir. Cenevizli gemiciler Akdeniz'de büyük devletlerin etkin olması sonrasında da uzun süre deniz taşımacılığı yapmışlardır.

Belgelerde 16. yüzyıldan itibaren Ceneviz'in Fransa etkinlik sahası içine girdiği anlaşılmaktadır. Ceneviz diplomatik ve ticari açıdan Fransa'nın yanında konumlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yakınlaşmaya başladığı dönemlerde de İngiliz yönetiminin Ceneviz'le ilgili konularda Osmanlı Devleti'ni bilgilendirdiği belgelerde görülmüştür. 1500'lü yıllarda İskenderiye limanına gelen Ceneviz ticaret gemilerinin Fransız koruması altında olduğu belgelerde belirtilmektedir.

Yine Osmanlı belgelerinde Ceneviz ile ilgili belirtilen önemli konulardan biri gemi yapım tekniğinde Ceneviz'den yararlanılmasıyla ilgili hususlardır. Osmanlı tarafı Ceneviz'de savaş fırkateynleri ve taşıma gemileri yaptırdığı gibi tamir ve yenilemelerde de Ceneviz'den gemi mühendisleri ve ustaları getirdiği görülmüştür. Getirilen gemi mühendisi ve ustalarına oldukça yüksek ücretler verilmiştir. Yine Ceneviz'den getirilen mühendislerle Osmanlı Devleti'nde savaş fırkateyni ve ticari gemiler yapılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri – Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı)

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî- A.{DVNSMHH.d defterleri [A.{DVNSMHH.d...}].* No. 7, Gömlek No. 2666. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî- A.{DVNSMHH.d defterleri [A.{DVNSMHH.d...}].* No. 46, Gömlek No. 42. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî- A.{DVNSMHH.d defterleri [A.{DVNSMHH.d...}].* No. 58, Gömlek No. 663. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî- A.{DVNSMHH.d defterleri [A.{DVNSMHH.d...}].* No. 37, Gömlek No. 2582. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî- Name-i Hümayun defterleri [A.{DVNSNHM.d...}].* No. 6, Gömlek No. 159. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî- Name-i Hümayun defterleri [A.{DVNSNHM.d...}].* No. 6, Gömlek No. 160. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî- A.{DVNSMHH.d defterleri [A.{DVNSMHH.d...}].* No. 119, Gömlek No. 786. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret- Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHH.].* No. 490, Gömlek No. 20. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meclis-i Vükela Mazbataları [MV].* No. 9, Gömlek No. 91. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Amedi Kalemi Evrakı [A.}AMD.].* No. 11, Gömlek No. 49. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri- SSLM.III Selim III [AE.SSLM.III].* No. 410, Gömlek No. 23586. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Bahriye [C..BH.].* No. 105, Gömlek No. 5077.

- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Bahriye* [C..BH..]. No. 34, Gömlek No. 1638.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Bahriye* [C..BH..]. No. 179, Gömlek No. 8400.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Bahriye* [C..BH..]. No. 11, Gömlek No. 536.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Hariciye* [C..HR..]. No. 147, Gömlek No. 7331.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Hariciye* [C..HR..]. No. 147, Gömlek No. 7332.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Hariciye* [C..HR..]. No. 147, Gömlek No. 7333.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Hariciye* [C..HR..]. No. 23, Gömlek No. 1115.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Hariciye* [C..HR..]. No. 146, Gömlek No. 7294.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- Maliye* [C..ML..]. No. 564, Gömlek No. 23119.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet- İktisat* [C..İKTS]. No. 7, Gömlek No. 342.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye- Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti* [DH.EUM.MTK.]. No. 7, Gömlek No. 342. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye- Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti* [DH.EUM.MTK.]. No. 18, Gömlek No. 39. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Hat- Hattı Hümayun* [HAT]. No. 31, Gömlek No. 1475.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Hat- Hattı Hümayun* [HAT]. No. 33, Gömlek No. 1591.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Hat- Hattı Hümayun* [HAT]. No. 259, Gömlek No. 14924.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti- Mektubi Kalemi* [HR.MKT.]. No. 246, Gömlek No. 70.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti- Mektubi Kalemi* [HR.MKT.]. No. 95, Gömlek No. 83.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti- Mektubi Kalemi* [HR.MKT.]. No. 295, Gömlek No. 50.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti- Tercüme Odası* [HR.TO..]. No. 320, Gömlek No. 53.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin- Hariciye* [İE.HR..]. No. 15, Gömlek No. 1499.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin- Hariciye* [İE.HR..]. No. 19, Gömlek No. 1758.
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız- Posta Telgraf Nezareti Maruzatı* [Y..PRK.PT..]. No. 17, Gömlek No. 66.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız- Başkitabet Dairesi Maruzatı* [Y..PRK.BŞK..]. No. 59, Gömlek No. 39.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız- Askeri Maruzat [Y..PRK.ASK.]. No. 150, Gömlek No. 31.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız- Askeri Maruzat [Y..PRK.ASK.]. No. 167, Gömlek No. 78.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

2. Kitaplar ve Makaleler

Braudel, F. (2004). *Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı*. Ankara: İmge Yayınevi.

Bostan, İ. (2008). Riyale. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 141-142). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Büyüktuğrul, A. (1973). *Osmanlı Deniz Harp Tarihi*. İstanbul: Deniz Basımevi.

Çavuşdere, S. (2009). Ege’de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13. 14. yüzyıllar). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 275-303.

Emecen, F. (2006). Nakşa. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 332-333). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Fleet, K. (1999). *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: the Merchants of Genoa and Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.

İnalcık, H. (2012). Bursa ve İpek Ticareti. Hazırlayan: Yusuf Oğuz, Halil İnalcık’ın Bursa Araştırmaları. Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.

Magdalino, P. (2012). *Orta Çağda İstanbul: Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinapolis’in Kentsel Gelişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Müller-Wiener, W. (1998). Bizans’tan Osmanlı’ya İstanbul Limanı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özkutlu, S. (2019). Orta Çağ’da Papalık Yasakları ve Müslüman Doğu: Latin Noter Kayıtları Işığında Doğu-Batı Ticareti (1162-1350). *BELLETEN*, 83 (297), 485-518.

Parlaz, S. (2020). Ceneviz Konsolos Mektuplarına Göre 1660-1680 Arasında Hollandalı Tüccarların Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 679-700.

Tanrıverdi, Ü. (2019). 1261 Sonrası Bizans-Ceneviz İlişkileri ve Cenevizlilerin Galata’ya Yerleşme Süreci. *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*, 214-226.

Treagold, W. (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford: Stanford University Press.

Yücel, Y. (1980). *Çobanoğulları-Candaroğulları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.